

Znamení proroka Jonáše

TOMÁŠ BONÉK

On jim však odpověděl: „Pokolení zlé a zpronevěřilé si hledá znamení; ale znamení mu nebude dáno, leč znamení proroka Jonáše.

Jako byl Jonáš v břiše mořské obludy tři dny a tři noci, tak bude Syn člověka tři dny a tři noci v srdci země.

Mužové z Ninive povstanou na soudu s tímto pokolením a usvědčí je, neboť oni se obrátili po Jonášově kázání — a hle, zde je víc než Jonáš. “

(Matouš 12,39-41)

Kdo byl Jona ben Amítaj — Holubice, syn Pravdivého, jehož znamení má být dáno tomuto pokolení? Může mít jeho znamení vůbec nějakou váhu? Takové otázky si moderní člověk musí nutně položit. Vždyť i přesto, že Jonášovo jméno stojí v Novém zákoně vedle největších postav židovských dějin — králů Davida a Šalamouna, Mojžíše či Eliáše, je pro nás dnes jeho příběh ponejprv nanejvýš jen zbožnou pohádkou.

Osud proroka Jonáše zaujímá mezi osudy starozákonních proroků zvláštní místo. Skrze něj se totiž zjevuje poprvé v rámci starohebrejského duchovního života prorocká kvalita, která židovské proroky zásadně odlišuje od ostatních starověkých vidců a extatiků. Prorokování bylo u starých Hebrejců, podobně jako u jiných národů, druhem povolání, které se dědilo z otce na syna anebo kterému se bylo možno naučit v některé z prorockých škol. Stav, do kterých se proroci dostávali, mnohdy hraničily s nemocí. Proto bylo nutné, aby proroci a prorocké školy podléhali terapeutické kontrole kněží, kteří měli v extrémních případech právo proroka zajmout a léčit. Některá místa Starého zákona na tuto praxi upozorňují, například Jeremjáš 29, 26-27.

I když se už i dříve objevovaly významné výjimky, například Samuel, Eliáš nebo Eliša, u kterých zazářila mocná individuální inspirace a kteří vysoce převyšovali všechny školy, došlo k zásadní proměně až v průběhu osmého století před Kristem. Proroky Jonášem a Amosem začíná řada šestnácti individuálních prorockých osudů, které po následující čtyři století — tedy v době, která i v jiných kulturách přinesla významné změny — zásadně ovlivnily vývoj židovského národa.

Kniha proroka Jonáše je sice zařazena do středu sbírky prorockých knih, ale svým obsahem a svou vnitřní strukturou vytváří svým způsobem prolog prorockého osudu. Svou jasnou kompozicí a obraznou hloubkou se tato skoro nejkratší kniha Bible podobá krystalu, který jasně a nezkaleně zviditelňuje září osudového povolání s jeho velikostí i tragikou. V hlubším smyslu v ní můžeme rozpoznat jak zákonitosti individuálního osudu, tak obraz duchovních dějin židovského národa jako celku.

Slovo Boží vytrhlo Jonáše z jeho národa a vlasti a vyzvalo jej k prorocké cestě do cizí země — k cizímu, nepřátelskému národu, který měl obrátit. Již tím přesahuje Jonášův příběh běžnou podobu prorockého osudu, který se odehrává ve středu svého národa a ve kterém se cizí národy objevují jen proto, aby před nimi varoval anebo aby ohlásil jejich zkázu. Tradiční úlohou proroků byla náboženská obnova vlastního národa — jeho výchova a obrácení. Jonášem a některými dalšími proroky se otevírá cesta k jiným národům a duchovní poselství Izraele se stává všelidskou záležitostí. To je zásadní obrat, který dojde svého konečného naplnění skrze Krista. Snad i proto je pochopitelné, že pro Jonáše není snadné úkol přijmout.

Židé vnímali zvláštnost svého vztahu k Bohu, a proto někdy pohlíželi na okolní národy s určitým opovržením. Mály národ, žijící na území, na kterém po tisíciletí dochází ke střetům a prolínání kulim, musel vyvinout značné duchovní sebevědomí, pokud si chtěl zachovat vlastní identitu a přežít. Židovské dějiny mezi Egyptem a Babylónem jsou Jistě i příběhem oplodňujících setkání, jejich základním motivem však zůstává exodus osvobození, vyjití, vymanění, vymezení. Právě proto byl prorocký poukaz na skutečnost, že k dějinám spásy patří i okolní národy a že to, co skrze Izrael přichází, bude patřit celému světu, tak obtížně přijímán.

Jonáš je povolán, aby pomohl v Ninive odvrátit Boží hněv. Má zachránit jednoho z nejmocnějších nepřátel svého lidu! Kdyby Boží hněv Ninive zničil, měl by izraelský národ mnohem méně starostí. Jonášovi se nechce pomáhat mocnému nepříteli, možná že se ho i bojí, a proto prchá.

Jonáš sestoupil do Jaffy, přístavu na pobřeží Středozezemního moře, a vyhledal loď plující do Taršíše, tedy přesně na opačnou stranu, než ho volal Bůh. Protože ať už v Taršíši vidíme starověkou vesnici poblíž dnešní Marseille v jižní Francii a nebo jihošpanělský přístav Taessos, obě místa leží na západ od Palestiny, na hranicích tehdy známého světa. Loď, na které Jonáš plul, se ale krátce po vyplutí dostala do prudké bouře. Námořníci se nejdříve snažili loď zachránit tím, že naházeli lodní náklad do moře, ale to nepomohlo. Ve všem tom zmatku si všimli, že cizí cestující klidně spí v podpalubí. Kapitán Jonáše probudil a žádal ho, aby se *alespoň* modlil ke svému Bohu. Ostatní námořníci mezitím vycítili osudový rozměr vzniklé situace a po starém způsobu losem hledali viníka. Los ukázal jednoznačně na Jonáše a ten byl nucen vysvětlit, proč Boží hněv padá na jeho hlavu.

Při vědomí svého provinění nad sebou vynesl rozsudek smrti:

„Vezměte mě a uvrhněte do moře, a moře vás nechá na pokoji.

Vím, že vás tahle velká bouře přepadla kvůli mně. “

Raději by zemřel, než aby vystoupil pro Ninive. Námořníci se všemožně pokoušeli dostat se do bezpečí, ale to nebylo možné, protože Jonáš ještě nedosáhl vnitřní proměny. Po marném úsilí se nakonec rozhodli Jonáše podle jeho přání hodit do moře. Pohanští námořníci prosili v bázni Hospodina o odpuštění a poté, co Jonáše hodili přes palubu, přinesli Hospodinu oběť a zavázali se sliby.

Bouře zuřící v Jonášově duši se zrcadlí v běsnění živlů. Moře se bouří jako Jonášova duše vzpouzející se Bohu. Jonáš ale o této bouři nechce nic vědět a *spí klidně v podpalubí*. Když si uvědomí svou vinu, chce zemřít — ne však vlastní rukou, nýbrž rukou těch, které chce svou dobrovolnou smrtí zachránit. Sestup do temných hlubin vlastní duše, toto pohlčení mořskou příšerou, je prvním krokem k vnitřní proměně.

K té může dojít, až když se dostane pod hladinu rozbouřeného moře. Pohlčen *Bohem nastrojenou* tlamou mořské příšery dochází během tří dnů a tří nocí k vnitřnímu obratu a v nádherné modlitbě volá k Bohu:

*„V soužení jsem volal k Hospodinu, on mi odpověděl.
Z lůna podsvětí jsem volal o pomoc a vyslyšels mě.
Vhodil jsi mě do hlubin, do srdce moře, obklíčil mě proud, všechny Tvé příboje,
Tvá vlnobití se přese mne převalily.
A já jsem si řekl: Jsem zapuzen, nechceš mě už vidět.
Tak rád bych však zase hleděl na Tvůj svatý chrám!
Zachvátily mě vody, propastná tuň mě obklíčila,
chaluhy mi ovinuly hlavu.
Sestoupil jsem ke kořenům horstev,
závory země se za mnou zavřely navěky.
Tys však vyvedl můj život z jámy, Hospodine, můj Bože!
Když jsem byl v duši tak skleslý, Hospodina jsem si připomínal;
má modlitba vešla k Tobě ve Tvůj svatý chrám.
Ti, kdo se šalebných preludů drží, o milosrdenství se připravují.
Já Ti však s díkůvzdáním přinesu oběť, co jsem slíbil, splním.
U Hospodina je spása!“*

V temnotách se rodí nové světlo. Tři dny a tři noci byl Jonáš v útrobach mořského netvora. Jeho duše prožila v samých základech bytí svůj skutečný stav. Toto zásadní nahlédnutí sebe sama se mu stává východiskem a počátkem nové cesty. V temných hlubinách zazářilo nové vědomí. To, co tu je popsáno, připomíná zážitky dávných zasvětců, kteří na prahu smrti čerpali sílu k vnitřní proměně. Dnes by už patrně nikoho nenapadlo uvažovat v této souvislosti o tom, zda je člověk schopen přežít tři dny v břiše velryby, na druhé straně je ale třeba zdůraznit, že Jonášova kniha není jen pouhou alegorií.

Hlubinní psychologové například shromáždili pozoruhodná pozorování, poukazující na reálnost jejích obrazů ve vnitřní návaznosti dějů. Mysterijní hloubka je patrná ale především z toho, jakou váhu přikládal této *nepatrné* postavě Starého zákona Ježíš Kristus.

Jonáš se postupně učí vnímat bouři vnějšího osudu jako něco, co k němu bytostně patří. Jeho duše se učí přinášet oběť. Poté, co ho ryba vyvrhla na pobřeží, vydává se do Ninive, aby tam zvěstoval Boží poselství. Nyní je ochoten na sebe vzít těžké břemeno prorockého úkolu. Tak přichází do Ninive, centra Asyrské říše. Město i říše vyvolávaly ve

všech okolních národech strach — mimo jiné i proto, že asyrská armáda patřila k nejrychlejším a nejlépe vycvičeným armádám starověku.

Jméno Ninive patrně znamená *Ryba místa*. Tak se vlastně Jonáš osvobodil z útrob jedné ryby, aby ho pohltila ryba druhá. Tyto ryby se ovšem velmi liší. První ryba, která se jako mocný tlustý netvor vynořuje z Jonášovy duševní temnoty, se hebrejsky nazývá *Dag* nebo *Dagá*. *Nun* nebo *Nin* ze jména *Ninive* je jméno útočné rychlé ryby, která se v prosvětlených vlnách vrhá rychle a jistě na svou kořist.

Jonáš putuje hrůzu nahánějícím městem Ninive jeden den — přesto, že je jasné řečeno, že by potřeboval tři dny, pokud by chtěl projít město celé. Jeho kázání má ale překvapivý úspěch. Obyvatelé Ninive si oblékají žíněné suknice a činí houfně pokání — a když se mocná Jonášova slova o zkáze Ninive donesou ke králi, je město královským výnosem zavázáno držet půst a činit pokání, a to nejen lidé, nýbrž i zvířata. Obrácení města odvrátilo Boží trest. Jonášova vnitřní proměna umožnila proměnu celého města.

Závěr knihy opět vypráví o prorokových lidských slabostech. Jonáš nemůže unést následky svého působení — nesnese, že nepřátelské město nebude vy

vráceno. Hádá se s Bohem a chce znovu raději zemřít, protože Boží milosrdenství je větší než provinění hříšného města. Jeho duše plane zklamáním. Proto Jonáš odešel na východ od Ninive do pouště. Tam chtěl pod přístřeškem, který si udělal a který ho jistě jen nepatrně chránil před spalujícím žářem slunce, vyčkat svou smrt a možná si i vynutit zkázu Ninive.

Tehdy dává Bůh vyrůst mohutnému skočci (ricinus), rostlině, jejíž jedovatý olej se používá v lékařství. Ve stínu jeho mohutných listů si Jonáš v chládku jeden den odpočinul. Příští ráno rostlinu zahubí *od Boha poslaný* červ a zároveň se zvedne žhavý pouštní vítr. Tak je Jonáš nanovo vystaven pouštnímu žáru a zároveň rozčarován, že *jeho* skočec uvadl. Rostlina je mu znamením a chce sám zemřít. Řekl: „*Lépe abych umřel, než abych žil.*“

Bůh se však Jonáše otázal: *Je dobře, že pro ten skočec tak planeš?*“ Odpověděl: *Je to dobře. Planu hněvem až k smrti.*“

Hospodin řekl: „*Tobě je líto skočce, s kterým jsi neměl žádnou práci, jemuž jsi nedal vzrůst; přes noc vyrostl, přes noc zašel.*“

A mně by nemělo být líto Ninive, toho velikého města, v němž je víc než sto dvacet tisíc lidí, kteří nedovedou rozeznat pravici od levice, a v němž je i tolik dobytka?“

Jonáš se učí chápat, že osud není soud a že Bůh na nebesích neváží jen dobré a zlé činy proti sobě, nýbrž že Stvořitel je se svým stvořením stejně tak niterně spojen, jako stvoření s ním. Ninive není jen pramenem zla, jakým se může stát jedovatý skočec. Není ani *kladivem trestu v ruce Hospodinových* určeným ke třibení národů. Ninive je především městem plným lidí a zvířat. Jonáš se učí, že osud není jen nekonečnou řadou štěstí a neštěstí, viny a odpuštění, světla a temnoty, se kterou se národy i jednotlivci musejí vyrovnat. Prožívá postupně, že osud je zároveň i hřejivým pláštěm lásky, do kterého je Bůh halí a ve kterém je tříbí.

V Jonášově příběhu není těžké rozeznat obě základní zkoušky, které od paměti provázejí cestu zasvěcení — zkoušku ohněm a vodou. Zároveň ale prochází čtyřmi stupni, kterými musí lidská duše projít, než nalezne sebe sama a své místo mezi nebem a zemí. Tyto stupně se od dob dávných mystérií až dodnes zjevují v kultickém dění na oltářích.

Jonáš dostal úkol, který nemohl přijmout. Musel projít cestou oběti, aby mohl vůbec začít působit. Proměna, které dosáhl, mu umožnila, aby splnil svůj úkol a pomohl Ninive k proměně. Ale přesto, že byl mocně naplněn Bo-

Zim poselstvím, působil jako dávní proroci —jakoby neosobně, zvenčí. Prorokovo já si od všeho drželo odstup — odsuzovalo, bálo se. Jonáš se musel sjednotit s všepronikajícím Božím teplem a láskou, jen tak se z něj mohl stát první prorok nového řádu, který měl lidstvo připravit na přelom věků.

Jonášův příběh není jen obrazným vyjádřením prorockého osudu v jeho jednotlivých stupních a zákonitostech. Jeho obrazy předznamenávají osud toho, jenž jako skutečný *reprezentant lidství* přišel spasit svět. Ježíš Kristus postupně na různých úrovních prošel, proměnil a překonal Jonášův příběh. Jeho cesta se stala naplněním Jonášova znamení.

Jednotlivé kroky příběhu jsou však významně přeznačeny. Ježíš při křtu sestupuje do vln Jordánu a tak se dobrovolně obětuje za celé lidstvo, které podobně jako Jonáš prchá od Hospodina. Jeho sestup do hlubin, ve kterých se *Slovo stalo tělem*, je svobodným činem. Jeho vývoj a působení se stupňuje až k proměnění na hoře, kde v plné síle zazářila jeho božská bytost. Ježíš Kristus ale nesetrvává v tomto vznešeném stavu a rozhoduje se sestoupit dolů — na cestu do Jeruzaléma. Na konci své cesty nakonec umírá rukou těch, pro které přišel. Jeho smrt je však zároveň branou k novému začátku. Od nejstarších dob křesťané hovoří o tom, že po své smrti na kříži sestoupil do hlubin podsvětí, aby přinesl pomoc zemřelým duším. Prvotní křesťané prožívali tuto souvislost velmi silně, a proto na svých hrobech v katakombách často znázorňovali Jonáše pohlcovaného rybou. Pozdější křesťanské umění někdy zobrazovalo bránu podsvětí jako obrovskou tlamu příšery či draka. Kristus skrze ni vstupuje do říše, o které Jonášův současník Homér píše, že se tam Odysseus setkal se zesnulými jako s temnými stíny, které plačící v nekonečných mukách beznadějně nařikají nad ztraceným pozemským životem, aby tam, kde jsou trestána pozemská provinění, nakonec uviděl Sisyfa a Tantalů v nekonečných, nesmyslných mukách. Kristův sestup se tu stal východem nového slunce. Kristus svým svobodným obětním činem přemohl smrt, která tížila pozemské lidstvo, a po třech dnech vstal z mrtvých. Odvěké mystérium smrti a zmrtvýchvstání se skrze něj stalo skutečností. *Hle, zde je víc než Jonáš!*